

پژوهش سرای کلاسی

گزارشی از تلفیق چند پایه دبستان سیدالشهدای روستای ایرج آباد
شهرستان خلیل آباد کاشمر

حیات قرار داشت. تنها معلم مدرسه، آقای احمد هادی، با چهره‌ای مهربان و گشاده به استقبالمان آمد و پس از خوشامدگویی، بلافاصله بخش‌های حیاط را به ما معرفی کرد. هدفمان از دیدار کلاس ایشان، تهیه گزارش از شیوه جالب تلفیق در کلاسی چندپایه بود. چنان پرانرژی و با اشتیاق از شیوه‌هایش می‌گفت که هر کسی آرزو می‌کرد دانش آموز کلاسش باشد. او بازی را به خوبی به خدمت آموزش درآورده بود. می‌دانید که بازی یعنی زندگی کودک!

تلفیق در آموزش کلاس چندپایه به دو صورت شکل می‌گیرد:

۱. تلفیق درس‌های مختلف یک پایه در هم
۲. تلفیق یک درس در چندپایه

آقای هادی هر دو نوع تلفیق را به صورت بازی‌ها و آزمایش‌های جذاب و کاربردی، برای کلاسش به کار می‌برد. سادگی و مرتبط بودن با زندگی واقعی، ویژگی اصلی و مهم کلاس‌های ایشان است. نمونه‌های جالب صفحه بعد را بخوانید.

شوق دیدار معلمی که با شیوه‌های بسیار جذاب و ساده، پژوهش را محور آموزش خود قرار داده است، آن هم در دوره ابتدایی، و کلاسی چندپایه و روستایی که به سختی می‌توان نشانی از آن روی نقشه یافت، رنج و دوری راه را برایمان هموار می‌کرد. تقریباً نیمه زمستان بود و هوا سرد و برفی! از تهران به مشهد رفتیم. از آن جا در جاده‌ای کوهستانی و مه‌گرفته عازم شهرستان «خلیل آباد» شدیم و سپس به اتفاق همکاران خوب آموزش و پرورش آن شهر به سمت روستای «ایرج آباد» رفتیم. در راه ساختمان‌های کوچکی را دیدیم؛ به صورت اتاقکی آجری و بی‌در و پنجره که برای خشک کردن انگور ساخته شده بود. کشمش‌های سبز و خوشمزه‌ای که همراه نخودچی می‌خوریم، محصول ویژه این منطقه است و نوع خوب و با کیفیت آن در این منطقه به عمل می‌آید.

مدرسه در مدخل ورودی روستا واقع بود و اطرافش ساختمان‌های کمی مشاهده می‌شد. حیاط مدرسه بزرگ بود و ساختمان کوچک پنج‌اتاقه‌ای در گوشه

اسدالله زارع، فرزانه نوراللهی

بادسنج، باران‌سنج و چهار جهت اصلی جغرافیایی

بچه‌ها مشاهده کردند که اگر بادسنج جهت مغرب را نشان دهد، غالباً باران می‌آید. دمای هوا را هم با دماسنجی که روی دیوار مدرسه نصب است می‌توان اندازه گرفت. ارتفاع باران داخل باران‌سنج را هم با خطکش اندازه می‌گیرند.

لی‌لی‌بازی که به صورت ۹ خانه و ۱۰ خانه رسم شده است، کاربردهای متفاوتی دارد. بچه‌های کلاس اول برای شمارش از آن استفاده می‌کنند. بچه‌های کلاس دوم شکل مربع را با آن یاد می‌گیرند. بچه‌های کلاس‌های بالاتر برای آموزش خطوط موازی، گوشه‌هاست و...

کف حیاط، آزمایشگاه علوم بچه‌ها بود. آن را آسفالت نکرده بودند تا خانه مورچه‌ها زیر قیرهای مذاب دفن نشوند و بچه‌ها به همراه آموزگار خود، تکتک لانه‌ها را کشف کرده بودند و با مشاهده دقیق دهانه خانه، متوجه شده بودند که جهت در ورودی خانه مورچه‌ها به سمت جنوب است. مشاهده دیگرشان ثبت ساعت به ساعت ورود و خروج مورچه‌ها از لانه بود. آن‌ها به این نتیجه رسیده بودند که هر چه به ظهر نزدیک‌تر می‌شوند، تعداد رفت و آمدها کم می‌شود. آیا مورچه‌ها در بعدازظهرها استراحت می‌کنند؟!

داخل ساختمان مدرسه اتاق دائمی نمایشگاه

خاله‌بازی یکی از بازی‌های مورد علاقه دختران است. در این بازی می‌توان رفتارهای اجتماعی را مشاهده کرد. دختران در این بازی، خیلی از نقش‌ها را به خود می‌گیرند. جالب این است که پسران هم از بازی آن‌ها استقبال می‌کنند و با ایشان همراه می‌شوند. آقای هادی، به‌عنوان معلم کلاس، به بازی بچه‌ها بها می‌دهد. این بها دادن باعث می‌شود آن‌ها هر روز بازی تازه‌ای را از سر بگیرند و خلاقیتشان رشد کند.

در مدرسه هیچ زباله‌ای دور ریخته نمی‌شود. آقای هادی به بچه‌ها آموخته است که زباله‌ها را دفن کنند و بسوزانند و به این ترتیب، خاک‌برگ درست کنند. آن‌ها در گوشه حیاط چاله درست می‌کنند.

یکی از بچه‌ها گل داوودی به مدرسه آورده بود. معلم و بچه‌ها توانسته بودند به روش قلمه آن را تکثیر کنند. در بهار متوجه شده بودند که گل داوودی ریشه زایشی دارد و به این ترتیب، تمام باغچه‌های مدرسه را گل داوودی کاشته بودند.

این گل‌ها باعث خیر شده بودند. رنگ بیشتر گل‌هایی که در آمده بودند، سفید بود. آقای هادی معتقد بود که آبان‌ماه، هم‌زمان با شکوف شدن گل‌های سفید داوودی، غم و اندوه جای خود را به شادابی و نشاط داده بود و بچه‌ها از لحاظ روحی بسیار سر حال شده بودند.

معلم با گوشه ساده خود که تنها وسیله عکس‌برداری مدرسه است، هر اتفاق، پدیده، بازی و پژوهشی را ثبت می‌کند و پس از چاپ، گزارش ساده‌ای از آن می‌نویسد و همراه عکس‌ها روی مقوایی می‌چسباند و به دیوار نصب می‌کند. به این ترتیب، تعداد زیادی از فعالیت‌های بچه‌ها در این اتاق به معرض دید عموم گذاشته می‌شوند.

در بارهٔ مبارزهٔ بیولوژیک نکاتی در کتاب علوم بچه‌ها آمده است. بچه‌ها با رفتن به حیاط، شته را مشاهده کرده و به عنوان آفت شناخته‌اند. فهمیده‌اند که مورچه و شته با هم همزیستی دارند و مشاهده کرده‌اند که کفشدوزک‌ها شته‌ها را می‌خورند. حشره ماتیس هم در مبارزه بیولوژیک سهم دارد. مارمولک هم نسل حشرات را کم می‌کند.

آقای هادی در هر بازی نکته‌ای و مهارتی کشف می‌کند. بنابراین، هر بازی بچه‌ها را با مشاهدهٔ دقیق ثبت می‌کند. حتی اگر با بازی آشنا نباشد، درباره‌اش از بچه‌ها می‌پرسد و با آن آشنا می‌شود؛ بازی‌هایی مانند آجر بازی، جنگ جنگ یا خروس جنگی.

دانش آموزی پرندهٔ مرده‌ای را به کلاس آورده بود. معلم که می‌دانست پره‌های این پرنده در کلاس علوم به درد می‌خورد، آن‌ها را جدا کرده و به روی کاغذ چسبانده بود. دانش آموز دیگری با دیدن اهمیت بخشی معلم، پر بوقلمون به کلاس آورده بود. دانش آموز دیگر تیغ خارپشت، دیگری دم روباه، باله‌های ماهی و... به همین ترتیب، نمایشگاهی از نمونه‌های جانوری در مدرسه برپا بود.

من فکر می‌کنم اگر دیگران نمونه‌های ما را ببینند که با داستان خالی چه کارها انجام داده‌ایم، انگیزه پیدا می‌کنند تا آن‌ها هم مشابه این کارها را انجام دهند

انگیزه‌ای برای تحقیق

به آقای هادی گفتم: «اطلاعات عمومی خود شما فراتر از کتاب‌های درسی است، چگونه به این همه اطلاعات دست یافته‌اید؟» ایشان در پاسخ گفتند: «اول نمونه را جمع‌آوری و برایش شناسنامه درست می‌کنیم (گاهی هیچ کدام اطلاعی در آن باره نداریم). سپس درباره آن تحقیق و اطلاعات جمع می‌کنیم.

○ آیا از این کار خسته نمی‌شوید که مدام جواب کنجکاوی‌های بچه‌ها را بدهید و اطلاعات جمع کنید؟

● اگر به بچه‌ها علاقه داشته باشید و آن‌ها را مانند فرزند خود بدانید، اصلاً این کارها خسته‌کننده نخواهند بود. حال که در جریان تحقیقات افتاده‌ام، دیگر نمی‌توانم از کنار موضوع‌ها بی‌تفاوت بگذرم و اطلاعاتی در آن زمینه به‌دست نیاورم.

فضای سبزی که معلم در حیاط مدرسه ایجاد کرده، باعث شده است خودبه‌خود دانش‌آموز همه‌جور مشاهدات علمی داشته باشد. اتاق نمایشگاه هم بیانگر این واقعیت است که دانش‌آموزان دبستان سیدالشهدا از لحاظ مهارت مشاهده که مهم‌ترین مهارت دوره ابتدایی است، رشد خیلی خوبی داشته‌اند.

دانش‌آموزان در همین فضا تخم پروانه پیدا کرده‌اند و مراحل پیل شدن و سپس پروانه شدن آن را از نزدیک و با مشاهده دقیق دیده‌اند.

مشاهده، شاه‌کلید تحقیق و کاوش است. در این زمان است که دایره‌المعارف جایگاه واقعی خود را پیدا می‌کند. بچه‌ها پس از مشاهدات عملی، به دایره‌المعارف مراجعه و اطلاعات خود را کامل می‌کنند.

هیچ وقت به اداره شکایتی نکردم که امکاناتی ندارم. ابتدا وسایل کمک آموزشی را با خلاقیت و ابزارهای خیلی ساده ساختم و سپس در آموزش از آنها استفاده کرده‌ام.

از ایشان یک سؤال مهم پرسیدیم:

فرض: من به عنوان معلمی که در منطقه‌ای محروم و روستایی درس می‌دهم و کلاس چندپایه دارم، چگونه می‌توانم از این شیوه در کلاس خود بهره ببرم؟ از کجا باید شروع کنم؟

ایشان پاسخ دادند:

پیشنهاد من این است که هر مدرسه‌ای در خور امکانات اطراف خود، به پژوهش و شناخت مسائل طبیعی خود بپردازد و در طول سال، هر هم منطقه، مستندات خود را به اشتراک بگذارند. این گونه با مجموعه بزرگ‌تری از اطلاعات و پژوهش‌ها آشنا می‌شوند. در حال حاضر، سرانه هر دانش آموز ۱۵۰۰ تومان است. با این پول هیچ کاری نمی‌توان کرد، اما وقتی از ظرفیت دانش‌آموزی و ظرفیت‌های بومی استفاده می‌کنیم، خیلی کارها ممکن می‌شود. الان دیگر زمانی نیست که از صنایع آموزشی وسایل بیاوریم. ما فناوری آموزشی را بر اساس نیاز خودمان می‌سازیم. مثلاً کیت علوم صنایع آموزشی را داشتیم، اما خیلی از قطعات آن به درمان نمی‌خورد. در حال حاضر بر مبنای مشاهدات علمی که برای بچه‌ها ملموس‌تر است پیش می‌رویم. مثلاً در علوم چهارم ابتدایی، درسی با عنوان فایده گیاهان داریم که در آن به دم‌کرده چای و قهوه اشاره شده است. ما به جای آن به دم‌کرده گیاه اسطوخودوس که آرامش‌بخش و از گیاهان بومی است اشاره می‌کنیم.

آقای هادی از اطلاعات مادر خود درباره گیاهان دارویی کمک گرفته است و به کمک بچه‌ها در هر اردوی علمی، گیاهان دارویی کوه‌های اطراف مدرسه را جمع‌آوری می‌کند. آن‌ها با کمک اطلاعات بومی، نمونه‌ها را بسته‌بندی می‌کنند و به عنوان محصولات دارویی مدرسه در اختیار دیگران قرار می‌دهند.

معلم مقداری پودر آهن از کارخانه ذوب آهن اطراف مدرسه تهیه کرده و در اختیار بچه‌ها قرار داده است. به بچه‌ها آهن‌ربا داده است و از آن‌ها خواسته است ماسه‌ها را از آهن جدا کنند.

انواع سنگ‌ها را از کف رودخانه نزدیک مدرسه جمع کرده و درباره رنگ آن‌ها و میزان و نوع رسوبشان، تحقیق کرده‌اند.

آقای هادی اطلاعات دقیق‌تر در این زمینه را از اینترنت به دست آورده است.

روش تحقیق

دانش‌آموزان از پایه اول تا پایه سوم بیشتر مشغول جمع‌آوری اطلاعات هستند. آن‌ها از پایه چهارم به بعد با روش تحقیق آشنا می‌شوند و تحقیق می‌کنند. البته روش تحقیق دانش‌آموزان پایه‌های بالاتر، حس کنجکاوی بچه‌های پایین‌تر را بیشتر می‌کند. به این ترتیب، روی هم اثر مثبت می‌گذارند.

تنها مدرسه‌ای که در جشنواره جابر بن حیان مقام استانی آورده، دبستان سیدالشهداست

استفاده از مسائل بومی به عنوان موضوع جشنواره جابر بن حیان

در آموزش ریاضی در پایه‌های گوناگون، با ساختن ابزار ساده و تلفیق موضوعات، مفاهیم ریاضی به بازی‌های ساده تبدیل می‌شوند:

نمونه الف. ساخت ساعت از وسایل دورریز، برای آموزش قسمت‌های گوناگون آن

نمونه ج. سکه‌هایی که به عنوان صدقه، در جعبه‌ای در گوشه کلاس نگهداری می‌شوند، برای مسئله‌های ساخته شده بانک‌بازی نیز به کار می‌روند.

نمونه ب. اسفندهایی که از حیاط مدرسه برداشت شده‌اند، به همراه ظرف‌های کوچکی که از شانه تخم‌مرغ ساخته شده‌اند، بسته‌هایی هستند که در آموزش جمع، تفریق و ضرب از آن‌ها استفاده می‌شود.

نکته‌های کلاس چندپایه

بچه‌های ما بسیار سخت‌کوش بار آمده‌اند و مسئولیت‌پذیرند. نکته دیگر، توجه خاص به پایه اول است. در آموزش کلاس اول از روش ترکیبی استفاده می‌کنم. هر دانش‌آموز پایه اول جدول حروف صامت و مصوت را خوب یاد گرفته است؛ مانند آموزش قرآن به این ترتیب همه کلمات را می‌تواند بنویسد. یعنی در آموزش پایه اول از ترکیب روش کل به جزء و جزء به کل استفاده می‌کنم. هر روز صبح، در نیم‌ساعت اول، بچه‌ها صبحانه می‌خورند و فقط بچه‌های پایه اول در کلاس هستند و در سکوت و آرامش، درس خود را می‌گیرند. بچه‌های کلاس اول از ساعت ۹ و ۱۰ صبح به بعد گبرایی کمتری دارند. نکته دیگر این است که از کلاس دوم به بعد، در هر پایه، هر دفعه یکی از دانش‌آموزان به بقیه املا می‌گوید.

شاه‌کلید آموزش در کلاس چندپایه برنامه‌ریزی است. وقتی اول مهر بخواهیم وارد کلاس شویم، باید برنامه‌ای محوری-گروهی داشته باشیم. سپس برنامه هر پایه را بالاسرشان روی دیوار نصب می‌کنیم. نکته دیگر تقسیم وظایف است. هر روز صبح وظیفه هر دانش‌آموز مشخص است. مثلاً یک دانش‌آموز کلاس پنجمی در مدرسه را باز و بخاری را روشن می‌کند (مدرسه ما مستخدم ندارد). دانش‌آموز دیگری بهداشت بچه‌ها را بررسی می‌کند. یکی از دانش‌آموزان کلاس چهارم تکالیف بچه‌ها را می‌بیند. وقت تقسیم شیر، بچه‌ها خودشان شیر را از یخچال برمی‌دارند. چهارشنبه‌ها روز نظافت است و بچه‌ها مدرسه را نظافت می‌کنند. یکی از آن‌ها مسئول بستن شیر فلکه و بستن در دستشویی‌هاست.